

Модальність військових команд і наказів як малих жанрових форм інформації

Н. В. Леонова

Національна металургійна академія України, м. Дніпро (Дніпропетровськ), Україна
Corresponding author. E-mail: leonoffnatali@mail.ru

Paper received 26.10.16; Accepted for publication 10.11.16.

Анотація. У статті проаналізовано особливості модальності військових команд і наказів як малих жанрових форм інформації (МЖФІ) сучасної української мови. Автором виокремлено види синтаксичної модальності аналізованих побудов: розповідної, окличної, спонукальної. Також зазначено місце військових команд і наказів серед інших тематичних груп МЖФІ, таких як повідомлення й оголошення на вокзалах та у транспортних засобах, лід-абзаци та інші. Автор виокремлює військові команди та накази серед інших малих жанрових форм інформації сучасної української мови, вказуючи на специфіку синтаксичної модальності зазначених одиниць. Автор констатує, що малі жанрові форми інформації аналізованого типу в сучасній українській мові переважно належать до усного монологічного мовлення і доводить, що у деяких випадках відбувається, безумовно, фрагментарно й ситуативно підсилення модального значення за рахунок емоційного забарвлення аналізованих конструкцій чи інтонації. Також стверджується наявність. Перспективи подальших досліджень автор вбачає у детальній розробці теоретичних засад вираження синтаксичної категорії модальності в групах МЖФІ стандартними морфологічними засобами сучасної української мови.

Ключові слова: малі жанрові форми інформації, МЖФІ, синтаксична модальність, модальність військових команд, військові накази.

Актуальність проблеми. Незважаючи на стабільний лінгвістичний інтерес до зовнішньої синтаксичної структури малих жанрових форм інформації в сучасній українській мові серед інших малодосліджених напрямків залишається питання їх синтаксичної модальності.

Актуальність дослідження таких синтаксичних одиниць як МЖФІ обумовлена потребою побудови нової синтаксичної теорії, що не обмежується аналізом синтаксичних особливостей речень, як частини тексту, а бере до уваги автономне існування конструкцій, синтаксис яких залежить від інтонації суб'єктів мовлення, наприклад, військових; виявленням особливостей формування і функціонування синтаксичних побудов уснорозмовного мовлення (та його передачі на носіях); необхідністю досліджувати процеси розвитку мови, що притаманні самій синтаксичній будові української мови і починаються у простому реченні, поступово поширюючи свій вплив на складне. Виходячи з вищевикладеного, вважаємо логічним, що доцільним є детальніше дослідження парадигми *стиль – жанр – жанрова форма – мала жанрова форма*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зазначених питань представлені такими науковими результатами: одним із загальноприйнятих у сучасній науці визначень стилю мови є визначення, у якому зазначається, що мовний стиль є сукупністю мовних засобів вираження, зумовлених змістом і метою висловлювання (С. В. Шевчук), чи сукупністю прийомів у використанні засобів мови, властивою якому-небудь письменникові або літературному творові, напрямі, жанрові та ін., сукупністю особливостей у побудові мови, манері словесного викладу (Бусел В. Т.). У статті спираємось на думку про наявність кількох чинників, що є визначальними для стильової віднесеності текстових одиниць. “Кожен функціональний стиль, формується під впливом сукупної дії низки ряду екстралінгвістичних чинників, а саме: форми вияву мови (усна / писемна), виду мовлення (діалог / монолог), способу комунікації (масова/особиста) та ін. Саме вони по-різному впливають

на мовну структуру текстів і визначають їхню мовну стильову специфіку” (Арешенков Ю. О.).

Аналіз наукових матеріалів з проблеми синтаксису інформаційних текстів засвідчує, що існуюча синтаксична теорія малих (міні-, малоформатних) конструкцій недостатньо використовує внутрішні ресурси жанрів і жанрових форм стилів сучасної української мови, комплексно не досліджена модальність різних груп МЖФІ. Неповно розкрита роль жанрових форм інформаційного стилю в сучасному мовленнєвому середовищі та мас-медійному та інтернет-просторах, у яких функціонують зазначені побудови (Ю. О. Арешенков, Д. Х. Баранник, К. Г. Городенська, В. І. Грицина, А. П. Загнітко, Т. В. Мелкумова та ін.). Таким чином, у науковому плані залишається відкритою проблема, актуалізована у статті.

Мета статті – на теоретичному рівні дослідити деякі особливості синтаксичної модальності військових команд і наказів, як одного з видів МЖФІ інформаційного стилю сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу. Поняття малої жанрової форми, стильового жанру взагалі є досить багатозначним. Загальноприйнятим у сучасному мовознавстві, а саме у стилістиці є розуміння під жанрами переважно різновидів текстів чи мовленнєвих конструкцій певного стилю, що диференціюються, метою мовлення, сферою спілкування, писемним чи усним варіантами реалізації та іншими ознаками. (Ю. О. Арешенков, Н. Д. Бабиц, А. Д. Белова, В. Н. Вакуров, А. Вежбицька, Т. Г. Винокур та інші).

Наведемо деякі з визначень. Так, вираз “мовленнєвий жанр” з’явився у науковому дискурсі й лінгвістиці почали активно його використовувати як мовознавче поняття, що поширюється на комунікацію, беручи за основу ідеї, розроблені у працях М. М. Бахтіна, хоча цього питання торкалися І. К. Білодід, Г. О. Винокур, М. В. Панов, В. В. Виноградов та ін. Загалом, поняття “мовленнєвий жанр” стало одним із найважливіших у когнітивній лінгвістиці 80-90-х років ХХ-го сторіччя.

У статті схиляємось до поглядів на питання жанрової класифікації мови й мовлення, висловлених у працях М. М. Бахтіна, який заклав основи сучасного погляду на жанр мови як філологічне поняття і наголошує на тому, що людська мова в типових ситуаціях втілюється в готові форми мовленнєвих жанрів, які “дані нам майже так само, як рідна мова” [3, с. 237] й продуктивною вважаємо думку, що мовленнєвий жанр це категорія, що дозволяє пов’язати соціальну реальність і мовну.

Найближчим до малої жанрової форми як виокремленої синтаксичної одиниці є поняття мінімальної синтаксичної структури Л. П. Копейцевої, що “...служать засобом виразності художнього, публіцистичного та розмовного мовлення...” [10, с. 51-52].

Під *малими жанровими формами інформації (МЖФІ)* у статті розуміємо граматично близькі до синтаксичних міні-структур побудови, що мають чітко окреслену синтаксичну специфіку і характеризуються: позатекстовістю, вираженою модальністю, експресивністю, лаконічністю викладу і спрямованістю на певну цільову аудиторію.

Погоджуємося з Д. Х. Баранником, що подібні побудови, що належать до інформаційного стилю мови чи є інформативними за природою й базуються на усному та писемному монологічному мовленні у статті, враховуючи їх специфіку, виокремлюємо їх як малі жанрові форми інформації. [2, с. 98].

Дослідження специфіки синтаксису малих жанрових форм інформації в межах інформаційного стилю, як одного з своєрідних стилів літературної мови шляхом аналізу їх структурно-функціональних особливостей та їх функціонування як жанрових форм особливого призначення, що мають конкретну синтаксичну визначеність має досить велике практичне значення, яке полягає в тому, що *результати дослідження можуть бути використані* в системних лінгвістичних дослідженнях різних жанрових форм інформації у межах окремих функціональних стилів мови.

Інформаційний стиль, у якому функціонують аналізовані в статті конструкції, за своїми ознаками є одним із функціональних стилів мови й відповідає лінгвістично-стилістичним вимогам сучасної української мови. Велика група жанрових форм особливого призначення, що набули конкретної стильової визначеності і мають деякі синтаксичні особливості (певну кількість стабільних синтаксичних конструкцій тощо) є часто вживаною в сучасній усній мовній практиці й за жанром оформлених матеріалів належить до інформаційного стилю мови [2, с. 5]. Серед синтаксичних конструкцій, що належать до цього стилю й базуються на усному монологічному мовленні слід виділити малі жанрові форми інформації.

Як свідчать результати аналізу наукової літератури, синтаксична модальність значної кількості малоформатних побудов і серед них – малих жанрових форм інформації в сучасній українській мові, як компонент їхньої зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення має деякі особливості, а саме – дещо суб’єктивний характер. Лінгвісти вважають, що: “...модальність можна визначити як прояв суб’єктивно-об’єктивних відношень відображеного у реченні явища до дійсності” [4, с. 119]. Але аналізовані синтак-

сичні одиниці, на відміну від подібних та близьких до них, є чітко регламентованими за структурою, формою та змістом.

Вважаємо військові команди й накази, завдяки специфіці синтаксичної організації, виокремленими се-ред інших малих жанрових форм інформації сучасної української мови: вокативних конструкцій-МЖФІ, повідомлень та оголошень голови зборів чи засідань, розгорнутих звертань-МЖФІ, оголошень ведучих масових заходів, номінативних побудов-МЖФІ, оголошень та повідомлень-МЖФІ у транспортних засобах, лід-абзаців, розгорнутих заголовків періодичних видань та інших.

Малі жанрові форми інформації (МЖФІ) аналізованого типу в сучасній українській мові переважно належать до усного монологічного мовлення і, виходячи із загальноприйнятої в лінгвістиці теорії триаспектності повідомлення, що відповідає трьом аспектам мислення, а саме: констатація факту, вираження вольових реакцій, висловлення його емоційного ставлення до висловленого. Отже, у деяких випадках можна стверджувати, що, безумовно, фрагментарно й ситуативно відбувається підсилення модального значення за рахунок емоційного забарвлення аналізованих конструкцій чи інтонації через “... субъективное отношение говорящего к выраженной вслух мысли с точки зрения реальности, ирреальности или объективной возможности явления в языковой ситуации” [8, с. 138].

Особливістю синтаксичної модальності зазначених конструкцій є те, що їх можна розділити на дві групи модальних типів на відміну від стандартного членування модальних типів на чотири групи, оскільки речення гіпотетичної, бажальної й умовної модальності як правило не вживаються у військових командах і наказах. Таким чином, модальні типи зазначених синтаксичних конструкцій можна поділити на такі групи: розповідні синтаксичні одиниці; одиниці з окличною модальністю; одиниці зі спонукальною модальністю; одиниці з спонукальною-окличною модальністю.

У аналізованих в статті малих жанрових формах інформації модальне значення розповідності презентує реальну модальність, що є нейтральною за своєю сутністю і її нейтральність реалізується в констатації конкретного відповідного факту. Наприклад: *Ремінь – послабити (підтягти); Рідше крок; Рота, вліво в лінію взводних колон, кроком – руш; Рота, для ранкового огляду – ставай; Рота, на вечірню перевірку – ставай; Поповнення, що прибуло – до строю своїх підрозділів; Поправити зброю* [9].

На нашу думку, найповніше розповідна модальність військових команд реалізується в двоскладних реченнях. Загалом, ці синтаксичні одиниці є найбільш поширеними серед зазначених побудов. Розповідні речення активно функціонують в інформаційному стилі української мови, його усній монологічній формі, до якої, як зазначалося, належить значна кількість МЖФІ.

Переважна кількість аналізованих побудов має спонукальну синтаксичну модальність. Наголошуємо, що модальне значення спонукальності відрізняється від інших тим, що є вимогою від цільової аудиторії, до якої звертаються, такої реакції чи дії, яка могла б реалізувати вказані дії. Слід зазначити, що в сучасній

українській мові модальне значення спонукальності МЖФІ як і в більшості синтаксичних конструкцій має два різновиди, але другий різновид це не значення бажальної спонукальності, у якому вимога очікуваної конкретної дії, адресована суб'єкту, до якого звертаються, реалізується не категорично, а навпаки – значення директивної спонукальності:

– значення власне спонукальності з чітко вираженою вимогою певної дії, адресованою співрозмовнику. Наприклад: *Начальник варту, до мене, решта – на місці; Начальники варт, до мене; Начальники варту, стати до строю; Оркестр, грай розвід!; Перший батальйон – вперед; Півкроку; Пів оберта ліворуч; Пів оберта праворуч; Повний крок; Полк, до ноги!; Полк, на Прапор, струнко, рівняння – праворуч!; Вільно, розійтись; Вільно, до наметів; Вільно, до ідальні кроком руш!* [9].

– значення директивної спонукальності, у якому вимога конкретної дії, адресована суб'єкту, до якого звертаються, реалізується категорично. Наприклад: *Батальйон, уліво в лінію взводних колон, кроком – руш!; В колону – руш!; В лінію взводних колон – руш!; В лінію машин – руш!; Рядовий прізвище. Вийти із строю на стільки-то кроків!; Рядовий прізвище, з поста кроком; Рядовий прізвище, кругом!; Рядовий прізвище, на пост кроком – руш* [9].

Оскільки сучасна лінгвістика вважає інтонацію універсальним засобом реалізації найрізноманітніших суб'єктивно-модальних значень, то синтаксична одиниця, що має окличну інтонацію, часто набуває експресивного, інколи оціночного значення. Отже, погоджуємось з думкою, що окличність як синтаксична

ознака є також одним із засобів інтонаційної передачі ставлення мовця до висловлюваної інформації [2, с. 9], чи можливістю підкреслення безпекаційності вимоги як у досліджуваних побудовах директивного типу наприклад: *Відділення, за мною – руш!; Відділення – струнко! Рівняння праворуч!; Відділення – стій!; Глуши двигун!; Головні убори – надіти; Два кроки вправо, кроком – руш; Для зустрічі справа зброею – честь!; До машин!; До ноги!; Ширше крок!; До зброї!; Заводь!; Запобіжник – постав!* [9].

Виходячи з вищевикладеного, доцільно зазначити, що в малих жанрових формах інформації, аналізованих у статті, вираженням синтаксичної категорії модальності також є стандартні морфологічні засоби СУЛМ – це форми способу дієслова (наприклад, наказовий спосіб дієслів-присудків є основним, на думку М. Т. Доленка, синтаксичним засобом вираження власне спонукальної модальності), інтонаційні (особливо в усному монологічному мовленні, до якого належать всі види усних оголошень), службово-лексичні (синтаксична роль часток).

Висновки. Таким чином, військові команди та накази – це малі жанрові форми інформації, що мають виражену специфіку синтаксичної організації та є структурними одиницями як усного монологічного мовлення, що реалізуються в сучасній українській мові в наш час [9], адже "...момент мовлення є тим відліковим моментом, стосовно якого встановлюється зовнішньо-синтаксична часова віднесеність речення", так і писемного монологічного мовлення, реалізованими в документах, що супроводжують аналізовані одиниці [2, с. 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешенков Ю.О. Місце інформаційного мовлення в системі функційних стилів / Ю.О. Арешенков // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С.П. Самійленка. – Ч. II. – Запоріжжя : ЗДУ, 1996. – С. 125-128.
2. Баранник Д.Х. До питання про інформаційний стиль мови // Мовознавство, 1967. – № 6. – С. 3 – 10.
3. Бахтин М. М. Проблема речевих жанрів / М. М. Бахтин // Собр. соч. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: Работы 1940-1960 гг. – С.159-206.
4. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – Київ, Ірпінь: Перун. – 2005. – 1728 с.
5. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. – К.: Рад. школа, 1982. – 208 с.
6. Городенська К.Г. Дери́вация синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка., 1991. – 192 с.
7. Грицина В.І. Інфраструктура речень публіцистичного стилю: автореф. дис... канд. філол. наук / В.І. Грицина. – Запоріжжя, 2002. – 19 с.
8. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс). – Ч.2. – К.: ІЗМН, 1996. – 240 с.
9. Закон України N 3543-ХІІ Про загальний військовий обов'язок і військову службу / Відомості Верховної Ради (ВВР) 1992, N 27, ст. 385 // Вводиться в дію Постановою ВР N 2233-12 від 25.03.92, ВВР 1992, N 27, ст. 386.
10. Копейцева Л.П. Синтаксичні міні-структури художньо-зображувального призначення // Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Нові виміри сучасного світу". – Том 1. – Ч. 2. – Мелітополь, 2005. – С.51 – 53.
11. Мелкумова Т.В. Ви́ражальні можливості синтаксичних повторів в усному публіцистичному мовленні (на матеріалі ток-шоу) / Т.В. Мелкумова // Лінгвістика : зб. наук. пр. : [матер. Міжнар. наук. конф. "Проблеми загальномовної та ареальної семантики"] – № 1(16). – Луганськ : ДЗ "ЛНУ ім. Т. Шевченка", 2009. – С. 214-221.
12. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : Підручник / С.В Шевчук., І.В. Клименко. – 2-ге вид., виправ. і доповн. – К.:Алерта, 2011. – 696с.

REFERENCE

1. Areshenkov Yu.O. Mische informacziynogo movlennya v sy'stemi funkczijny'h ctyliv / Yu.O. Areshenkov // Shidnoslov'yanski movy` v yih istory'chnomu rozvy'tku: zb. nauk. pracz', pry'svyacheny'h pam'yati prof. S.P. Samijlenka. – Ch. II. – Zaporizhzhya: ZDU, 1996. – S. 125-128.
2. Barannyk D.H. Do py'tannya pro informacziyny'y sty'l movy` // Movoznavstvo, 1967. – № 6. – S. 3 – 10.
3. Bahtin M. M. Problema rechevy`h zhanrov / M. M. Bahtin // Sobr. soch. – M.: Russkie slovary, 1996. – T.5: Raboty` 1940-1960 gg. – S.159-206.
4. Busel V.T. Vely'ky'y tлумachny'y slovny'k suchasnoyi ukraiyinskoyi movy` / V.T. Busel. – Ky'yiv, Irpin: Perun. – 2005. – 1728 s.
5. Vy'hovanez I.R., Gorodens'ka K.G., Grishchenko A.P. Gramaty'ka ukraiyinskoyi movy'. - K.: Rad.shkola, 1982. - 208 s.

6. Gorodens'ka K.G. Dery'vacziya sy'ntaksy'chny'h ody'ny'cz. – K.: Nauk. dumka., 1991. – 192 s.
7. Gry'czy'na V.I. Infrastruktura rechen publiczy'sty'chnogo sty'lyu: avtoref. dy's... kand. filol. nauk / V.I. Gry'czy'na. – Zaporizhzhya, 2002. – 19 s.
8. Zagnitko A.P. Ukrayinsky'y sy'ntaksy's (naukovo-teorety'chny'y i navchalno-prakty'chny'y kompleks). – Ch.2. – K.: IZMN, 1996. – 240 s.
9. Zakon Ukrayiny' N 3543-XII Pro zagalny'y viyskovy'y obov'yazok i viys'kovu sluzhbu / Vidomosti Verhovnoyi Rady' (VVR) 1992, N 27, st. 385 // Vvody'tsya v diyu Postanovoyu VR N 2233-12 vid 25.03.92, VVR 1992, N 27, st. 386.
10. Kopeycheva L.P. Sy'ntaksy'chni mini-struktury' hudozhn'o-zobrazhuvalnogo pry'znachennya // Materialy' I Mizhnarodnoyi naukovo-prakty'chnoyi Internet-konferencziyi "Novi vy'miry' suchasnoho svitu". – Tom 1. – Ch. 2. – Melitopol, 2005. – S.51 – 53.
11. Melkumova T.V. Vy'razhalni mozhy'vosti sy'ntaksichny'h povtoriv v usnomu publiczistichnomu movlenni (na materialy tok-shou) / T.V. Melkumova // Lingvisty'ka : zb. nauk. pr.: [mater. Mizhnar. nauk. konf. "Problemy' zagalnomovnoyi ta arealnoyi semanty'ky"] – № 1(16). – Lugansk : DZ "LNU im. T. Shevchenka", 2009. – S. 214-221.
12. Shevchuk S.V., Kly'menko I.V. Ukrayins'ka mova za profesiyny'm spryamuvannam : Pidruchny'k / S.V. Shevchuk., I.V. Kly'menko. – 2-ge vid., vy'prav. i dopovn. – K.:Alerta, 2011. – 696s.

The modality of military commands and orders of a small genre forms of information

Leonova N.V.

Abstract. The current article analyzes the specific modality of word military commands and orders as small genre forms of information (SGFI) in the contemporary Ukrainian language. We distinguish the types of syntactic modality of the stated units as follows: narrative, exclamatory and imperative. Moreover, the place of word military commands and orders among the other groups of SGFI (messages and announcements at stations and transportation means, lead paragraphs, etc.) is determined. The author highlights the word military commands and orders among other small forms of genre information within the contemporary Ukrainian language, indicating their specific syntax modality. Furthermore, the author evidences that examined type of small genre forms of information in the contemporary Ukrainian language mostly belongs to the oral monologue speech, and proves that in some cases, certainly, fragmentary and situationally, there is modal sense in them due to the emotional coloring of the considered constructions or intonations. The prospects for further researches author sees in the detailed study on the theoretical foundations for modality syntactic category expression in the groups of SGFI by the standardized grammatical sophisticated tools and means of the contemporary Ukrainian language.

Keywords: *small genre forms of information, SGFI, syntactic modality, the modality of word military commands, military orders.*

Модальность военных команд и приказов как малых жанровых форм информации

Н. В. Леонова

Аннотация. В статье проанализированы особенности модальности военных команд и приказов как малых жанровых форм информации (МЖФИ) современного украинского языка. Автором выделены виды синтаксической модальности рассматриваемых построений: повествовательной, восклицательной, побудительной. Также указано место военных команд и приказов среди других тематических групп МЖФИ, таких как сообщения и объявления на вокзалах и в транспортных средствах, лид-абзацы и другие. Автор выделяет воинские команды и приказы среди других малых жанровых форм информации современного украинского языка, указывая специфику синтаксической модальности указанных единиц.

Автор констатирует, что малые жанровые формы информации рассматриваемого типа в современном украинском языке преимущественно принадлежат к устной монологической речи и доказывает, что в некоторых случаях происходит, безусловно, фрагментарно и ситуативно, усиление модального значения за счет эмоциональной окраски рассматриваемых конструкций или интонации. Перспективы дальнейших исследований автор видит в детальной разработке теоретических основ выражения синтаксической категории модальности в группах МЖФИ стандартными грамматическими и морфологическими средствами современного украинского языка.

Ключевые слова: *малые жанровые формы информации, МЖФИ, синтаксическая модальность, модальность военных команд, военные приказы.*